

Μεταφρασμένο απόσπασμα

Martin Groß

Das letzte Jahr.

Aufzeichnungen aus einem ungültigen Land

Spector Books, Leipzig 2020

ISBN 978-3-95905-423-2

σελ. 15, 36-37, 41-42, 148-149, 183-187, 281-290

Martin Groß

Το τελευταίο έτος

Σημειώσεις από μια ακυρωμένη χώρα

Μετάφραση: Μαρίνα Αγαθαγγελίδου

Επιμέλεια: Λένια Μαζαράκη

[5 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1990]

Περιφέρομαι σε αυτή τη χώρα όπως μέσα σ' έναν σιδηροδρομικό σταθμό που έχει κλείσει. Προχωρώντας κάτω απ' τον γυάλινο θόλο, περνώντας μπροστά από τους πίνακες δρομολογίων και τα γκισέ, πολλή σκόνη, πολύ φως και πολλή σιωπή. Κάνεις δυο άνθρωποι ακόμα εκεί πίσω που περιμένουν το λεωφορείο. Το αμέριμνο βάδισμα σε μια χώρα που έχει εγκαταλείψει τον εαυτό της. Όσα βλέπω τώρα δεν ισχύουν πια – ή το πολύ πολύ να ισχύουν για μικρό διάστημα ακόμα. Τριγυρνάς ανενόχλητος, τα λεφτά που ξοδεύεις, οι εντολές που παραβαίνεις, όλα αυτά δεν σημαίνουν τίποτα πια, συμβαίνουν μόνο φαινομενικά. Μονάχα εμείς οι ίδιοι ανήκουμε στην πραγματικότητα και στο μέλλον. Ξέρω όμως ότι κι αυτό ακόμα είναι απλώς ό,τι φαίνεται.

[6 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ]

Ακόμα τριγυρνάω και σκέφτομαι: Θεέ μου, αυτό θα έπρεπε να το δεις. Τι νόημα έχουν τα γράμματα κι οι φωτογραφίες; Τι νόημα έχει να 'ρθεις σε τέσσερις ή πέντε βδομάδες, όταν όλα θα μου φαίνονται πια καθημερινά. Τώρα, τις πρώτες μέρες, στο αρχικό ξάφνιασμα, έπρεπε να ήσουν εδώ. Βιάσου λοιπόν! Μας φαντάζομαι να τριγυρνάμε, να κοντοστεκόμαστε και να δείχνουμε με το δάχτυλο το ένα και το άλλο. Ίσως τότε αυτή η χώρα να φαντάζει πάλι εντελώς διαφορετική, ίσως όμως να το παίζω ξεναγός και ξαφνικά τα περισσότερα πράγματα να μου φαίνονται ήδη γνωστά. Μέχρι τώρα πάντως δεν έχω καθόλου αυτή την αίσθηση, μέχρι τώρα ταξιδεύω από το ένα μέρος στο άλλο και προσπαθώ να κρατάω σημειώσεις για τα πάντα, να καταγράψω κάθε παρατήρηση. Και επειδή δεν μπορούμε να μιλήσουμε στο τηλέφωνο, θα σου γράφω πάλι γράμματα· μικρά και μεγάλα, βιαστικά και αναλυτικά γράμματα: Σαν να έχω περάσει μέσα από θάλασσες και βουνά. Μέρα με τη μέρα, ξανά και ξανά αυτός ο παλιομοδίτικος τρόπος. Σου στέλνω λοιπόν σημειώσεις από μια ακυρωμένη χώρα.

Απόψε η διαδήλωση της Δευτέρας. Στην πραγματικότητα βλέπω μόνο σημαίες, δέκα χιλιάδες φορές μαύρο-κόκκινο-χρυσό, κοντάρια και πανιά που κουνιούνται πέρα δώθε, Γερμανία, η Γερμανία πάνω απ' όλα. Με ξαφνιάζει η ορμή που μπορεί να προκαλέσει αυτή η σημαία. Μέχρι τώρα κρεμόταν πάντα ζαρωμένη και ήσυχη στο περιθώριο κηδειών ή επίσημων επισκέψεων, εδώ όμως χτυπιέται και δονείται και είναι αγνώριστη· συνήθως βλέπεις μόνο το μαύρο και το κόκκινο, καθώς το χρυσό καλύπτεται από την επόμενη σημαία – δηλαδή: δέκα χιλιάδες μαυροκόκκινες σημαίες. Όπως στην ωραιότερη αναρχική διαδήλωση!

Ύστερα, στην Ντιμιτρόπλατς, πρέπει να είναι ήδη αργά τη νύχτα (αλλά τον Γενάρη είναι πάντα νύχτα), στην Ντιμιτρόπλατς λοιπόν η συγκέντρωση μετά το τέλος της πορείας: πλήθος ανθρώπων που μαζεύονται ο ένας δίπλα στον άλλο, ήρεμοι ξανά και σχεδόν συμφιλιωτικοί, και μπροστά στα μεγάφωνα κάποιοι άγνωστοι εκπρόσωποι οργανώσεων βάσης. Οι ομιλίες τους μοιάζουν αδούλευτες. Συχνά κορυφώνονται σε προτάσεις που δεν έχουν τελειωμό και αναγκαστικά διακόπτονται κάπως βίαια, κάτι που φαίνεται να εξαντλεί αρκετά μερικούς ομιλητές. Ο κόσμος τούς ακούει υπομονετικά, πού και πού χειροκροτά, επικροτώντας τη μια ή την άλλη διεκδίκηση, το αίτημα για δημοκρατία και προστασία του περιβάλλοντος, αλλά όταν ακούγεται η λέξη «Γερμανία» γίνεται πραγματικός πανζουρλισμός. Τότε ο ομιλητής, όσο κι αν πασχίζει, δεν ακούγεται, η «Γερμανία» είναι η λέξη που ο κόσμος την έχει βάρος στην ψυχή του και θέλει να τη βροντοφωνάξει, και οι σημαίες τεντώνονται μες στη νύχτα· μόνο έτσι μπορεί κανείς να αναγκάσει τον ομιλητή να επιμείνει σ' αυτή τη λέξη και μόνο σ' αυτή. Τώρα κανένας δεν θέλει να του πάρουν τη Γερμανία μέσα απ' τα χέρια, για καμία μεταρρύθμιση και καμία κοινωνική διεκδίκηση. Έτσι, το γεγονός ότι ομιλητές και διαδηλωτές βρίσκονται στην ίδια συγκέντρωση μοιάζει με μια μεγάλη παρεξήγηση.

Δίπλα μου μερικοί έφηβοι. Και αυτοί κρατάνε ψηλά τη σημαία (παρά το κρύο) και κουνάνε το απογοητευμένο τους πρόσωπο πέρα δώθε. Θεωρούν ότι τα πάντα σε αυτή τη χώρα απέτυχαν. Και η Γερμανία; Ναι, πράγμα που σημαίνει ότι όλα θα πάνε καλύτερα, επειδή θα έρθει το γερμανικό μάρκο, και μάλιστα γρήγορα, αυτό είναι το σημαντικότερο, αλλιώς σύντομα δεν θα μείνει κανένας πια εδώ κι οι πόλεις θα ερημώσουν, επειδή οι πάντες πήγανε στη Δύση. Έτσι, στέκονται εδώ και δεν ξέρουν τι να την κάνουν την επανάστασή τους, το μόνο που ξέρουν είναι να απειλούν ότι θα φύγουν. Αν ήταν επανάσταση αυτό που συνέβη τον Οκτώβρη, τότε μάλλον καμία άλλη επανάσταση δεν προκάλεσε ποτέ τόση λιγοψυχία και τόσα αισθήματα κατωτερότητας. Εδώ δεν υπάρχει καμία ευφορία επειδή

επιτέλους έδειξες στους «άλλους» τι αξίζεις, εδώ δεν υπάρχει τίποτ' άλλο πέρα από την ομολογία μιας γενικής, ριζικής αποτυχίας.

[27 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ]

Οι Δυτικογερμανοί: Αν περάσουν κάποιες μέρες και δεν τους συναντήσεις, θ' αρχίσεις σχεδόν να απορείς. Να τοι, μπροστά από το Centrum, τους καταλαβαίνεις με τη μία από την ένταση της φωνής τους κι από το ντύσιμο. Ή μήπως από τον διακριτικό συνδυασμό των χρωμάτων; Δεν μπορώ να πω με ακρίβεια. Επίσης, μοιάζουν να κινούνται διαφορετικά απ' ό,τι οι άνθρωποι εδώ, ας πούμε πιο «εκφραστικά» (αν και είναι γνωστό τοις πάσι ότι οι Δυτικογερμανοί δεν είναι τίποτα Ιταλοί). Στους ντόπιους πάντως παρατηρούνται λιγότερες χειρονομίες, καθόλου απότομες κινήσεις, όλα είναι υποτονικά, αναχαιτισμένα, κουρασμένα ίσως. Κι αμέσως σκέφτομαι: Το παλιό σύστημα φταίει. Η σύνδεση μεταξύ καταπίεσης και γλώσσας του σώματος είναι προφανέστατη. Και ύστερα σκέφτομαι: Τι έλλειψη φαντασίας. Βλέπω στα πάντα ένα υπόδειγμα. Αν μια γυναίκα χαμογελάει συγκρατημένα, αυτό σημαίνει ότι μια ζωή έμαθε να ελέγχει τον εαυτό της. Πάντα υποθέτω πως ό,τι βλέπω οφείλεται στην πολιτική κατάσταση, άρα είναι χαρακτηριστικό και πρέπει να καταγραφεί. Για παράδειγμα, υπάρχουν οι πολυάριθμες αναγγελίες θανάτου στο πρωτοδικείο. Είκοσι ή τριάντα τέτοια μικρά κίτρινα έντυπα κρέμονται μέσα σε μια γυάλινη προθήκη στην είσοδο. Γραμμένα με γραφομηχανή, αχνά τυπωμένα, είναι τα ονόματα των οποίων αναγγέλλεται ο θάνατος (κάποιοι από αυτούς ήταν αγνοούμενοι για δεκαετίες). Υποθέτω αμέσως: Τώρα που αξίζει να αποκτήσει κανείς κληρονομιά, σπεύδει να ζητήσει να κηρυχθούν επίσημα νεκροί κάποιοι οικείοι του. Αλλά όχι, πληροφορούμαι, από πάντα τόσο πολλοί ήταν οι νεκροί.

Όχι μόνο στο εστιατόριο της όπερας αλλά και στο πολιτιστικό μέγαρο κυριαρχούν οι καθαρές γραμμές (φωτοσωλήνες, καθρέφτες, επίστρωση δαπέδου κλπ.). Βρίσκομαι σε μια χώρα όπου τα πάντα εξαρτιόνταν από τη σωστή γραμμή και προχωρώ ευθύγραμμα μέσα στο φουαγέ. Η γυναίκα στην γκαρνταρόμπα δεν emπίπτει, ωστόσο, σε αυτή τη στενή διάταξη. Στέκεται βαριεστημένη στον πάγκο, ορθώνει αργά το κορμί της και, καθώς πλησιάζω, απλώνει τα χέρια της: Με περιμένει. Με το που παραδίδω το παλτό μου έχω ήδη ξεχάσει πόσα πρέπει να πληρώσω. Είκοσι πφένιχ ή σαράντα, ή μια από αυτές τις ανεξήγητα περίπλοκες τιμές: τριάντα τρία πφένιχ. (Που μάλιστα η αξία τους έχει υποτιμηθεί κατ' αναλογία 3 προς 1. Σου

γεννάται η επιθυμία να γίνεις σπάταλος!) Σήμερα το ρεπερτόριο έχει Εντισόν Ντενίσοφ, κάτι πρωτοποριακό δηλαδή. Το κοινό μοιάζει να έχει στρατολογηθεί ως επί το πλείστον από τις επιχειρήσεις. (Το να φτάσει η τέχνη στους ανθρώπους εδώ θεωρείται καθήκον της οικονομίας!) Το αποτέλεσμα μπορεί να το μυρίσει κανείς: Κάθομαι τσιτωμένος ανάμεσα σε ξινή λοσιόν ξυρίσματος και ένα βαρύ τριανταφυλλένιο άρωμα. Μετά την παράσταση ο κόσμος πάει σπίτι του, γρήγορα και ευτάκτως. Προηγούμενως, όσο δυνάμωναν οι μουσικές παραφωνίες, οι ακροατές αναστέναζαν, βαριά και ολοένα πιο βαριά, τινάζονταν από τις θέσεις τους, έβηχαν και ,τέλος, όταν συνειδητοποίησαν τη γενική αναστάτωση, χαμογέλασαν, ήπια, υποχωρητικά, συγχωρητικά: Θα μπορούσαν να είχαν παίξει και κάτι λίγο πιο κλασικό.

Κάτω στο εστιατόριο κάθονται μερικοί ακροατές ακόμα. Μοιάζουν με τους καλεσμένους σε κάποιο γάμο στα παλιά εστιατόρια του χωριού μας: Όλα είναι τόσο εορταστικά, μόνο που αυτοί οι άνθρωποι δεν χωράνε σ' ένα κοστούμι: Άντρες με αυλακωμένο πρόσωπο και φαρδιά χέρια εργατών. Θα μπορούσε βέβαια να το πάρει κανείς ως επίτευγμα: Η εργατική τάξη πάει συναυλία! Αλλά μόνο επειδή το τηλεοπτικό πρόγραμμα είναι τόσο άθλιο.

[21 ΙΟΥΝΙΟΥ]

Κάθε φορά που παίρνω ύστερα από καιρό γράμμα σου μου φαίνεται τόσο απόμακρο, τόσο άυλο, σαν να είχαμε αποχαιρετιστεί εδώ και πολύ καιρό, σαν να είχαμε σαλπάρει απαλά προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Στο μεταξύ ξέρω πως αυτό δεν οφείλεται σ' εσένα, σ' αυτά που γράφεις, αλλά στο ίδιο το γράμμα ως μορφή επικοινωνίας. Τι είναι σήμερα ένα γράμμα; Η πραγματική συνομιλία δεν συμβαίνει πλέον έτσι. Σήμερα οι άνθρωποι συζητούν μεταξύ τους (έστω και μόνο στο τηλέφωνο), αλλιώς χάνονται. Εμάς όμως, μεταξύ ανατολικής και δυτικής πλευράς, μας μένουν μόνο τα γράμματα.

Όπως είπα, υπάρχει μέσα τους μια ασυνήθιστη απόσταση. Τα γράμματά σου αναφέρονται στην προηγούμενη εβδομάδα – αλλά τι συμβαίνει σήμερα; Τα διαβάζω κάθε φορά σαν μια ιστορία, ενημερώνομαι από αυτά. Αλλά η άμεσα δραματική διάσταση μιας αντιπαράθεσης, μιας απόφασης, ακόμα και μιας εξομολόγησης απουσιάζει. Όλα αυτά είναι λίγο λογοτεχνία. [...]

Νομίζω πως τώρα καταλαβαίνω καλύτερα γιατί τα γράμματα αυτά με κάνουν να σκέφτομαι συνέχεια το βιβλίο μου: Τούτα τα γράμματα είναι ούτως ή άλλως μόνο λογοτεχνικά. Ένα τέτοιο βιβλίο θα ήταν τουλάχιστον μια εκ των υστέρων συμφιλίωση με

αυτό το μόνιμο έλλειμμα. Παίζουμε λοιπόν για άλλη μια φορά τον δέκατο όγδοο αιώνα. Και τα παλιά γράμματα διαβάζονται σαν να λοξοκοίταζαν προς τη δημοσιότητα. Πώς αλλιώς καταφέρνουν αυτοί οι άνθρωποι να κουβεντιάζουν τα προσωπικά τους έτσι απροκάλυπτα, με τέτοιο ξεδιάντροπα φιλάρεσκο τρόπο; Κανένα ψέλλισμα, καμία πεζότητα, ακόμα και στα εμφανώς πιο προσωπικά γράμματα. Ή εκείνοι οι άνθρωποι δεν ήταν ποτέ αυτό που σήμερα ονομάζουμε «προσωπικοί»: χωρίς αποστάσεις μεταξύ τους, λειτουργώντας ως σύνολο, μια ομάδα που κουμαντάρει νευρωτικά τη ζωή της μέσω του καταμερισμού εργασίας. Ίσως οι παλιοί επιστολογράφοι να μην είχαν ανάγκη από καμία δημοσιότητα, επειδή έπαιζαν κατά κάποιον τρόπο οι ίδιοι αυτόν τον ρόλο ο ένας για τον άλλο (απόσταση και εγγύτητα: μια άσκηση στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε τον άλλο). Τίποτα δεν έμεινε απ' όλα αυτά. Γεγονός που σε κάνει να θέλεις να γιορτάσεις την αλληλογραφία, σαν να πρόκειται πάλι σχεδόν για την ουτοπία μιας εντελώς διαφορετικής σχέσης. Από αυτή τη σκοπιά θα έπρεπε, βεβαίως, να είμαι απόλυτα ευχαριστημένος με τη «σχέση διά αλληλογραφίας» μας.

[19 ΙΟΥΛΙΟΥ]

Έξω στο Ντέμπεριτς στήθηκε μια μεγάλη σκηνή, από αυτές που χρησιμοποιούνται για εορταστικές εκδηλώσεις. Σ' αυτήν εδώ, ωστόσο, ο κόσμος δεν γιορτάζει, αλλά ψωνίζει. Πρόκειται δηλαδή για μια «φτηνή αγορά». Πράγματι, όλα είναι κατά ένα μάρκο φθηνότερα απ' ό,τι στην πόλη, μερικά πράγματα όμως μόνο δέκα πφένιχ φθηνότερα.

Το χωράφι όπου είναι στημένη η σκηνή το ισοπέδωσαν και το επέστρωσαν με παλέτες και μοριοσανίδες. Όλα είναι τεράστια! Μια έκταση στο μέγεθος ποδοσφαιρικού γηπέδου, τρεις σκηνές η μια δίπλα στην άλλη και στην μπροστινή πλευρά μια συστοιχία είκοσι ταμείων. Τα προϊόντα τα πουλάνε κατευθείαν μέσα από τις κούτες. Δεν υπάρχουν ούτε ράφια ούτε τραπέζια, μόνο κούτες στο έδαφος, στοιβαγμένες η μια δίπλα στην άλλη: εδώ μια σειρά δεκαπέντε μέτρων από κούτες με διάφορα τυριά, παραδίπλα μια εξίσου μεγάλη σειρά από κούτες με μαρμελάδες και μέλια, και ούτω καθεξής. Τα πάντα είναι σκονισμένα. Για την ακρίβεια, ένα λεπτό στρώμα κόκκινου χώματος καλύπτει όλες τις κούτες. Αιωρείται σαν σκόνη, περνώντας μέσα από τις σανίδες, που τις πατούν χιλιάδες πόδια, και ανεβαίνοντας προς τα πάνω.

Και παντού κουρνιάζουν πουλιά. Ένα σωρό σπουργίτια. Πετάνε νευρικά μέσα στην τεράστια σκηνή. Όταν πέσει κάτω μια κούτα και σκιστεί ένα σακουλάκι πατατάκια ορμούν

στο συγκεκριμένο σημείο, σε αντίθεση με τους ανθρώπους, που διασκορπίζονται, επειδή κανένας δεν θέλει να τον συνδέσουν με το ατύχημα. Ενίοτε όμως φαίνεται να θυμούνται τη φύση τους. Αγριεμένα φτερουγίζουν εδώ κι εκεί και δεν ξέρουν πώς να βγουν έξω. Οι άνθρωποι, ωστόσο, δεν πολυνοιάζονται, προφανώς δεν περίμεναν τίποτ' άλλο σ' αυτό το εισαγόμενο σουπερμάρκετ πέρα από ένα σωρό τρελαμένα σπουργίτια.

Ιδανικό θέμα για φωτογράφιση: πρόσωπα – αμήχανα, επιφυλακτικά, αναστατωμένα, απογοητευμένα. Είναι πάντα μόνο κεφάλι και ώμοι που ξεπροβάλλουν πάνω από την άκρη του τείχους που σχηματίζουν οι κούτες. Ένα ατέλειωτο πηγαινέλα μες στη σκηνή, ο ένας δείχνει στον άλλο πού είναι οι σοκολάτες ή το κρασί. Τις λίστες με τα ψώνια τις χώσανε πάλι στις τσέπες τους, γιατί πώς να σε βοηθήσει η λέξη «αλλαντικό» όταν στέκεσαι μπροστά σε μια σειρά από κούτες με διακόσια είδη λουκάνικων ήπατος και αίματος, σαλαμιού και μορταδέλας μέσα σε πλαστικές συσκευασίες;

Βγάζω τη μια φωτογραφία μετά την άλλη, φωτογραφίες ανθρώπων που στριμώχονται περνώντας ο ένας δίπλα απ' τον άλλο, ή προσπαθούν, με τεντωμένο το δάχτυλο, να κατευθύνουν τον άντρα, την κόρη ή τον πατέρα τους. Παντού αυτά τα αποπροσανατολισμένα πρόσωπα: Ψάχνουν ταμπέλες («λαχανικά», «κρέας»), ψάχνουν την τιμή, την περιεκτικότητα σε αλκοόλ, την ημερομηνία λήξης. Ήταν φυσικό να ακουστεί κάποια στιγμή η ερώτηση: Καλά, τι φωτογραφίζετε; Αυτή τη φορά προέρχεται από έναν γραβατωμένο νεαρό. Με τον ενθουσιασμό από το κέρδος τόσων εικόνων που με διακατείχε μόρεσα άνετα να του επιδείξω αφ' υψηλού τα –προ πολλού ληγμένα– διαπιστευτήριά μου. Από αυτό προέκυψε, ωστόσο, ήταν μια σχεδόν ευχάριστη συζήτηση. Ο νεαρός ήταν διευθυντής πωλήσεων, με καταγωγή από το Ντίσελντορφ, και μου εξηγούσε πόσο τέλεια είναι όλα εδώ. Πολύ καλύτερα απ' ό,τι στη Δύση. Είναι σχεδόν ένα πείραμα, είπε. Κάτι τέτοιο δεν έχει ξαναγίνει, δεν υπάρχει προηγούμενο, να πας να φτιάξεις ένα σουπερμάρκετ σ' ένα χωράφι, μέσα σε μια βδομάδα! Και με τέτοια προσέλευση. Το πρώτο που μαθαίνεις είναι να βάζεις τα πιο περιζήτητα προϊόντα στην είσοδο, ώστε να μην πρέπει να τα κουβαλάει κανείς σε όλη την αίθουσα. Την μπίρα, για παράδειγμα, ξέρετε πόσο γρήγορα φεύγει, αλλά παραδόξως και τα απορρυπαντικά! Και οι κεντρικοί διάδρομοι έπρεπε να γίνουν πιο φαρδείς, εκεί μπαίνουμε κατευθείαν με το φορτηγό, συχνά πουλάμε τα πράγματα από πάνω, απ' την πλατφόρμα φόρτωσης. Οπότε υπάρχουν αυτομάτως τελειώς διαφορετικές απαιτήσεις.

Η το πρόβλημα με το πάτωμα. Το βλέπετε και μόνος σας, δεν είναι κατάσταση αυτή, με τούτη τη σκόνη. Ευτυχώς δεν έχει βρέξει ακόμα. Θα είχε γίνει μια ωραιότατη λάσπη. Πρέπει λοιπόν να φτιάξουμε τσιμεντένιο δάπεδο, αλλά κομμάτι κομμάτι, γιατί οι πωλήσεις συνεχίζονται! Είκοσι με τριάντα νταλίκες την ημέρα. Μόνο τα σκουπίδια, οι συσκευασίες, οι

κούτες με το μουχλιασμένο τυρί, τα σπασμένα βαζάκια με τουρσί και τα λοιπά φτάνουν τα δύο φορτηγά την ημέρα. Και δεν έχουμε ούτε καν κανονική είσοδο για οχήματα. Έρχονται περνώντας μέσα απ' το χωράφι. Αλλά στο άψε σβήσε γίναμε το μεγαλύτερο υποκατάστημα στη Γερμανία. Είναι πραγματική πρόκληση. Πρέπει να παραγγέλνουμε συνέχεια και ν' ανεφοδιάζουμε τα πάντα. Ο κόσμος αγοράζει σε χωρητικότητα δύο φορτηγά την ώρα. Και τι δυνατότητες μας προσφέρονται! Στο Ντίσελντορφ είχαμε μόνο απλά προβλήματα να λύσουμε, αλλά τώρα, αν όλα πάνε καλά, σε δυο χρόνια θα είμαστε στην κορυφή! Το ότι σχεδόν όλα τα προϊόντα έρχονται από τη Δύση δημιουργεί κοινωνικά προβλήματα, είναι σαφές. Όχι, όχι απαραίτητα ανεργία. Κοιτάχτε, εμείς προσλάβαμε εδώ σχεδόν διακόσιους εργαζόμενους, δεν είναι και λίγο! Και δουλεύουνε μάλιστα πολύ καλά, ούτε προβλήματα έχουμε, ούτε παράπονα, ούτε ιδιαίτερα πολλά λάθη στις αποδείξεις.

Ο νεαρός, με πρόσωπο γεμάτο ακμή, στεκόταν στην άκρη αυτού του τεράστιου χώρου μεταφόρτωσης εμπορευμάτων. Παρά τη ζέστη του Ιουλίου φορούσε μπουφάν κι είχε πάρει, βεβαίως, ένα ενημερωτικό ή τουλάχιστον περήφανο ύφος. Γιατί, ασφαλώς, δεν είναι εύκολο πράγμα να στήσεις ένα τέτοιο σουπερμάρκετ. Για παράδειγμα, σε ολόκληρη την Ευρώπη δεν υπάρχουν πια μεγάλες σκηνές, ούτε καν στην Πορτογαλία, δεν μπορείς να κάνεις τίποτε, όμως όλα υπάρχουν ήδη εδώ στη ΛΔΓ! Αν θέλετε σκηνή, είτε, πρέπει να πάτε τουλάχιστον μέχρι τις ΗΠΑ.

Και πώς κατάφερε η εταιρεία του να τα ρυθμίσει όλα μέσα σε λίγες εβδομάδες, τα συμβόλαια, τις συμφωνίες και ούτω καθεξής; Αχ, είπε ο νεαρός, η αλήθεια είναι ότι πρέπει να γίνουνε πολλά ακόμα, το νομικό καθεστώς είναι ακόμα αρκετά ασαφές. Έχουμε τη συγκατάθεση της LPG και το πράσινο φως από το δημαρχείο. Αλλά με τις επιμέρους αιτήσεις και τις άδειες, ποιος ξέρει ποιες χρειαζόμαστε και από πού θα τις πάρουμε. Όλα αυτά είναι αδιευκρίνιστα. Κι έπειτα έχουμε τα παράπονα των κατοίκων λόγω της επιβάρυνσης της κυκλοφορίας, για παράδειγμα, σίγουρα δεν είναι ωραίο που ο κόσμος παρκάρει το αμάξι του όπου βρει μες στα λιβάδια, αλλά γι' αυτό το ζήτημα κανένας δεν θεωρεί τον εαυτό του αρμόδιο. Σ' όλη τη δημοτική διοίκηση δεν υπάρχει ούτε ένας που να το θεωρεί αρμοδιότητά του.

Κι αν ερχόταν σήμερα ο εισαγγελέας και έλεγε ότι πρέπει να κλείσουν το σουπερμάρκετ, τι θα έκανε άραγε αυτός ο διευθυντής πωλήσεων (χωρίς δικηγόρο, χωρίς συμβόλαιο, χωρίς τηλεφωνική επικοινωνία με τη διεύθυνση της εταιρείας του;). «Αχ, δεν θα 'ρθει κανείς. Πρέπει να ρισκάρεις και λίγο, και οι ανταγωνιστές δεν κοιμούνται». Όχι, δεν νιώθει άσχημα που έχει την ευθύνη. Όλα κάπως γίνονται, έτσι είναι το σωστό.

[5 ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ]

Τι νύχτα κι αυτή! Κόλλησα. Μεσ στο χιόνι. Στον αυτοκινητόδρομο. Μαζί με χιλιάδες άλλους. Γιατί όταν πέσει το πρώτο χιόνι ανάμεσα σ' όλα αυτά τα εργοτάξια, ειδικά την ώρα αιχμής, όταν μπει ο χειμώνας και γλιστρήσει το πρώτο αμάξι, έστω και λίγο, ή κάνει καμιά στραβοτιμονιά, κι όταν όλη η φάλαγγα αρχίσει να ολισθαίνει και τα αμάξια σφηνωθούν μεταξύ τους, τότε πάει, χάθηκε το παιχνίδι. Ώρες ατέλειωτες. Το αντίθετο ρεύμα κυκλοφορίας έχει επίσης κολλήσει. Κάθεσαι μες στ' αμάξι, κοιτάς μπροστά και περιμένεις να προχωρήσεις, οι μεν προς τη μία κατεύθυνση, οι δε προς την άλλη. Αλλά ύστερα δυναμώνει η χιονοθύελλα και πέφτει το σκοτάδι, σε λίγο θα έχει νυχτώσει και πριν από το πρωί δεν θ' αλλάξει κάτι. Οι άνθρωποι είναι βουβοί και οι κινητήρες σωπαίνουν. Δεν βλέπεις τίποτα πια, γιατί τα τζάμια έχουν καλυφθεί με χιόνι και έχουν θολώσει, οριστικά και αμετάκλητα. Είσαι καρφωμένος σε αυτό το κρύο αμάξωμα με το γελοίο τιμόνι ακόμα στην αγκαλιά σου, κι αρχίζεις να πιστεύεις ότι είσαι μόνος σου σε αυτή την κρύα νύχτα.

Κάποια στιγμή βγαίνω έξω για να κινηθώ λίγο, με γάντια και κουκούλα, περπατώ κάνοντας αναγκαστικά βαριά βήματα και σκουπίζω το χιόνι από τις βλεφαρίδες μου. Τ' αυτοκίνητα, το ένα πίσω απ' τ' άλλο, εκτείνονται μέχρι εκεί που φτάνει το μάτι, στο μεταξύ έχουν γίνει και κάνα δυο ατυχήματα, ασήμαντα όμως. Πρώτα πρέπει να απομακρυνθούν τα οχήματα και να αποκατασταθεί η κυκλοφορία, αλλά κανείς δεν περιμένει να εμφανιστεί η αστυνομία ή η οδική βοήθεια τις επόμενες ώρες. Οι άνθρωποι δεν μαλώνουν και δεν βρίζονται, κάθονται απλώς μες στο αμάξι, παρόλο που είναι κατεστραμμένο, ευτυχώς δεν υπήρξαν τραυματίες· και όταν περνάω απέξω βλέπω μόνο χιόνι, χιονισμένους λόφους που κάποτε ήταν αυτοκίνητα.

Πού και πού προχωράμε λίγο για κάποιο λόγο. Γεμάτοι ελπίδα. Παντού ανάβουν οι μηχανές. Σκουπίζουμε τα τζάμια, κάνουμε στην άκρη τ' αμάξια που έχουν πάθει βλάβη (τόρα ξαφνικά με ομαδικό πνεύμα και με καλή διάθεση), ξεκινάμε πάλι προσεκτικά την οδήγηση. Αλλά τελικά ήταν μόνο δυο βήματα, κάθε φορά η ίδια ιστορία. Τα πάντα ακινητοποιούνται ξανά. Και το ραδιόφωνο μιλάει για το χάος που έχει προκληθεί από το χιόνι: για τις εργασίες καθαρισμού, οι οποίες, παρά τις έντονες προσπάθειες, θα διαρκέσουν μέχρι τις πρωινές ώρες. Κι έτσι η καλή διάθεση κάνει φτερά, γιατί όλα αυτά δεν είναι πια καθόλου εντυπωσιακά, ούτε καινούρια, ούτε περιπετειώδη. Μόνο κρύα κι ατέλειωτα. Φοράς ένα δεύτερο πουλόβερ πάνω απ' το πρώτο, κι άλλο ένα ζευγάρι κάλτσες, γιατί τα πόδια είναι

τα πρώτα που κρύωσαν, και δεν τολμάς να σκεφτείς ότι ακόμα κι ένα τρίτο ζευγάρι δεν θα βοηθήσει, γιατί η νύχτα και το κρύο μόλις ξεκίνησαν και αύριο το πρωί, όταν για κάθε υδραυλικό και για κάθε πωλήτρια θα έχει περάσει μία νύχτα, εσύ θα κάθεται ακόμα σε αυτό το αμάξι, ακινητοποιημένος, κι ας δυσκολεύεσαι να το πιστέψεις.

Θα βγούμε άλλη μια φορά από τ' αμάξια, όταν κοπάσει για μια στιγμή η θύελλα και έξω είναι πιο ήρεμα, επειδή το χιόνι πια πέφτει απαλά και αργά σ' αυτό το νυχτερινό πεδίο. Θα ξεμυτίσουμε από τους χιονισμένους λόφους, θα τεντώσουμε τα πόδια και θ' ανοίξουμε κουβέντα. Θα δώσουμε συμβουλές ο ένας στον άλλο και θα κάνουμε προτάσεις: Να προσπαθήσουμε να περάσουμε στο τμήμα του δρόμου όπου γίνονται έργα και είναι κλειστό, να προωθηθούμε αργά, μην τυχόν και κάτω απ' το χιόνι έχει κανέναν λάκκο και πέσουμε μέσα. Αξίζει τον κόπο η προσπάθεια, γιατί λίγο πιο πέρα κάποιος ανακάλυψε, λέει, κάτω από το χιόνι έναν χωματόδρομο, μια αυτοσχέδια έξοδο, που ίσως βγάζει σ' έναν επαρχιακό δρόμο και σ' ένα χωριό ή ακόμα και σε μια πόλη. Πρέπει να το προσπαθήσουμε, γιατί αρχίζει πάλι να χιονίζει και όπου να 'ναι θα δυναμώσει κι ο αέρας.

Η ώρα έχει πάει σχεδόν έντεκα όταν σταματάμε στον πρώτο οικισμό και ψάχνουμε κατάλυμα για να περάσουμε τη νύχτα. Εντάξει, μερικοί μπορούν να μείνουν στο καφενείο, δεν υπάρχει πρόβλημα, αλλά με τους υπόλοιπους τι γίνεται; Είναι κι άλλοι εκατοντάδες που ακολουθούν. Εγώ αποφασίζω να συνεχίσω την οδήγηση, να προχωρήσω λίγο ακόμα στον επαρχιακό δρόμο, κούτσα κούτσα. Ογδόντα χιλιόμετρα έχουν μείνει, μπορώ να τα βγάλω σε δυο τρεις ώρες. Σύντομα η φάλαγγα των οχημάτων διασκορπίζεται και δεν φαίνονται πια τα φώτα. Αλλά ούτε και τα όρια του δρόμου, μόνο απροσδιόριστες χιονισμένες εκτάσεις, δεν είναι καν λευκές, μάλλον σκουρόχρωμες, σαν να βρίσκομαι κάτω απ' το νερό, μέσα σ' ένα αργό, θολό, ελαφρά κινούμενο ρεύμα· δεν φαίνεται τίποτα πέρα από τις χοντρές νιφάδες που εμφανίζονται στο φως των προβολέων και θα πέφτουν πάνω μου την υπόλοιπη νύχτα, πάντα κατευθείαν πάνω μου. Αν δεν προσέξω και δεν σταματήσω να τις κοιτάζω, θα τρελαθώ, είμαι βέβαιος. Θα έπρεπε να μπορώ να βλέπω μέσα από τη χιονοθύελλα, όπως βλέπει κανείς μέσα από κάγκελα (ή μέσα από ένα βρόμικο τζάμι) και παρατηρεί μόνο το τοπίο από πίσω. Τώρα, ωστόσο, δεν υπάρχει τοπίο. Δεν υπάρχει καν δρόμος και δεν ξέρεις αν έχεις μπει ήδη μες στο χωράφι, θα έπρεπε να ανοίγεις δρόμο μόνος σου και να ανιχνεύεις με τις μπότες τη χάραξη της οδού. Στο επόμενο μέρος που θα συναντήσω θα μείνω, αυτό είναι σίγουρο.

Μάλιστα, αυτό που ξεπροβάλλει μπροστά μου είναι πόλη, μια κωμόπολη. Ήδη ανάμεσα στα πρώτα σπίτια το χιόνι πέφτει πιο απαλά, πιο αργά – σχεδόν τρυφερά. Ίσως έχει να κάνει απλώς με το γεγονός ότι πίσω από το χιόνι φαίνονται κάποιοι τοίχοι σπιτιών και παράθυρα.

Και ένας φανοστάτης. Αλλά ποια πόλη να 'ναι αυτή; Δεν είδα πουθενά ούτε μία ταμπέλα. Κατεβαίνω έναν ελαφρώς κατηφορικό δρόμο, αργά, γιατί πιο πέρα περνάει ξυστά κάτω από ένα σιδηροδρομικό ανάχωμα και το χιόνι τρίζει κάτω από τις ρόδες. Στο μέσο της κατηφόρας είναι σταματημένο ένα γεμάτο αστυνομικό όχημα (αλλά στους αυτοκινητόδρομους δεν υπήρχε αστυνομικός ούτε για δείγμα!). Τέλος πάντων, ίσως μπορούν να με βοηθήσουν. Ο αστυνομικός που κάθεται πίσω από το τιμόνι παίρνει, ωστόσο, ένα προβληματισμένο ύφος, όχι, νυχτερινά καταλύματα δεν υπάρχουν, είναι τελείως ανώφελο, δεν χρειάζεται καν να το σκεφτεί. Ακόμα και υπό κανονικές συνθήκες τα ξενοδοχεία είναι πλήρη, ξέρετε, οι επιχειρηματίες από τη Δύση. Αλλά υπάρχει το ινστιτούτο, ναι, αυτό θα ήταν μια πιθανότητα, εκεί συνήθως έχουν κάνα δυο κενά κρεβάτια. Είναι ένα ινστιτούτο κατεργασίας δέρματος, αυτοί σίγουρα δέχονται κόσμο, ακόμα και τέτοια ώρα. Όμως η διαδρομή μέχρι εκεί είναι μπέρδεμα, καλύτερα να πάνε αυτοί μπροστά. Προπορεύονται λοιπόν οι τρεις αστυνομικοί με το όχημά τους, που βιάστηκε πρόσφατα σε πράσινο και λευκό χρώμα, κατεβαίνουν την κατηφόρα, περνώντας από διασταυρώσεις χωρίς κυκλοφορία και φώτα, κινούνται αργά. Απέναντι ο δρόμος γίνεται πάλι ανηφορικός, με μεγάλες στροφές. Τα σπίτια είναι σιωπηλά και ρίχνουν βαθείς ίσκιους.

Και το ινστιτούτο; Είναι ένα μεγάλο οικόπεδο· διακρίνω κάνα δυο κτίρια, ένα εργοστάσιο στο βάθος και ένα φουγάρο. Δύο αστυνομικοί βγαίνουν από το αυτοκίνητο και με συμβουλεύουν να μπω στο κτίριο. Σε περίπτωση που δεν είναι κανείς ξύπνιος θα βρω μόνος μου ελεύθερο δωμάτιο. Αλλά εμένα μου είναι αδύνατο να μπω σ' ένα ξένο κτίριο και να ξαπλώσω στο πρώτο άδειο κρεβάτι. Ίσως θα μπορούσε να με συνοδεύσει ένας από τους αστυνομικούς, θα ήταν κάπως επίσημο τότε. Αλλά εκείνοι γνέφουν αρνητικά, τους πέφτει πολύ με τέτοιο ψύχος. Προφανώς είναι κατανοητό αυτό. Επιστρέφουν στο όχημα, γνέφουν άλλη μια φορά και με αφήνουν μόνο μου.

Πηγαίνω στο απέναντι κτίριο χωρίς αποσκευές (δεν πρέπει να φαίνεται σαν να σκοπεύω να κάνω κατάληψη). Στο μεταξύ, το χιόνι έχει φτάσει τα είκοσι εκατοστά, τινάζεται μπροστά στα πόδια μου καθώς περπατάω. Το κτίριο είναι κλειστό. Χτυπάω την πόρτα, χτυπάω και το κουδούνι, αλλά δεν κινείται τίποτα. Μόνο ο αέρας σφυρίζει στα τζάμια και στροβιλίζει το χιόνι στην είσοδο του κτιρίου. Με το χέρι μπροστά στο πρόσωπο κοιτάζω γύρω μου στο οικόπεδο: Το εργοστάσιο μοιάζει να είναι στην πραγματικότητα θερμικός σταθμός. Εν πάση περιπτώσει, διακρίνω ένα βουνό κάρβουνα, μπροστά τους ένα σύστημα μοχλών και βαγονέτα, και δυο άντρες· μας χωρίζουν ίσως πενήντα μέτρα. Αλλά είναι πράγματι άνθρωποι αυτοί που κοιτάζουν τόσο ακίνητοι προς το μέρος μου; Δεν γνέφουν, δεν κάνουν νόημα, τίποτα.

Θα πάω απέναντι και θα αποδειχτεί ποιος στέκεται εκεί μπροστά από το πλίνθινο κτίριο, τόσο αργά τη νύχτα, αν είναι όντως θερμαστές. Όπως διαπιστώνω καθώς πλησιάζω, έχουν μαύρα πρόσωπα (και παντού στο χιόνι βλέπω ίχνη από κάρβουνα). Οι κινήσεις των αντρών είναι αργές, όχι όμως κουρασμένες, μάλλον αφηρημένες. Είναι δύσκολο να μιλήσεις μαζί τους. Δεν μπορείς, λόγω χάρη, να ρωτήσεις αν αυτό είναι το ινστιτούτο κατεργασίας δέρματος και αν υπάρχει κάποιος επιστάτης. Θ' απαντήσουν μόνο στην πρώτη ερώτηση. Ναι, ναι, λένε, αυτό είναι το ινστιτούτο κατεργασίας δέρματος, και ύστερα αναφέρονται στους φοιτητές που μένουν στις εγκαταστάσεις του, εδώ και κάποιον καιρό δεν έχει κανείς εικόνα πόσοι μένουν ακόμα, αλλά και αυτοί που ζουν εδώ περνάνε συχνά τη μισή νύχτα στην πόλη. Τέτοια μου λένε και την ερώτηση για τον επιστάτη την ξεχάσανε τελείως.

Στεκόμαστε ακόμα έξω στη χιονοθύελλα. Αυτοί οι δυο δεν φαίνεται να καταλαβαίνουν από κρύο. Εξηγώ ότι η αστυνομία μου είπε πως μπορώ να διανυκτερεύσω εδώ, αλλά πως τώρα η πόρτα είναι κλειδωμένη. Ναι, αποκρίνεται ο ένας από τους θερμαστές, διανυκτερεύουν πλέον συχνά ξένοι, έχουν αλλάξει πολλά πράγματα. Αφήνει το φτυάρι του παράμερα και προχωράει δυο βήματα, μπαίνοντας στον χώρο εισόδου του θερμικού σταθμού. Εν τω μεταξύ αρχίζει σιγά σιγά να λέει ότι μπορώ κι εγώ να διανυκτερεύσω εδώ, φυσικά, δεν πρέπει να υπάρχει πρόβλημα, γιατί, όπως είπαμε, πολύ συχνά έρχονται ξένοι. Εγώ είμαι ευγνώμων επειδή γλίτωσα από τη χιονοθύελλα και περιμένω πιο συγκεκριμένες πληροφορίες. Αλλά ο άντρας που στέκεται τώρα απέναντί μου, ανάμεσα στο σκουριασμένο σύστημα μοχλών και σε μερικούς σωλήνες, παραμένει σιωπηλός. Με κοιτάζει σαν να απάντησε με πλήρη ευσυνειδησία και τώρα περιμένει την επόμενη ερώτησή μου. Αποφασίζω λοιπόν να επικεντρωθώ σε μία και μοναδική ερώτηση: Πώς μπορούμε να ξυπνήσουμε τον επιστάτη; Αχ, αυτό δεν το ξέρει ο θερμαστής, ο επιστάτης θα κοιμάται μάλλον, ο λεχρίτης, όλο πίνει και τον παίρνει ο ύπνος μπροστά στην τηλεόραση. – Αλλά μήπως υπάρχει εκεί τηλέφωνο; Ναι, τηλέφωνο υπάρχει, αλλά ποιο να 'ναι το νούμερο; Ο άντρας κοιτάει μια στιγμή γύρω του, λες και το νούμερο θα ήταν γραμμένο κάπου στον τοίχο, ύστερα θυμάται ότι στον πάνω όροφο, στο συρτάρι, πρέπει να υπάρχει ένας κατάλογος.

Διασχίζουμε λοιπόν την αίθουσα, περνώντας μπροστά από σωλήνες, από σκουριασμένους ατσάλινους σκελετούς και σκάλες, και στο τέλος μπροστά από τα καμίνια. Παρόλο που η πόρτα είναι ανοιχτή και ο άνεμος σπρώχνει το χιόνι μέσα, ξαφνικά κάνει πολλή ζέστη και ο αέρας είναι ξηρός. Δέκα θάλαμοι καύσης υπάρχουν εδώ, εξηγεί ο θερμαστής, αλλά αυτή τη στιγμή μόνο οι οκτώ είναι σε λειτουργία. Δεν μου φαίνονται και ιδιαίτερα μεγάλοι, τα καμίνια δεν είναι τεράστια. Ο άντρας με αφήνει να ρίξω μια ματιά σε έναν θάλαμο καύσης, αλλά εκεί η φωτιά έχει σχεδόν σβήσει, αχ, λέει, κανονικά δεν θα έπρεπε να έχει συμβεί αυτό. Προχωράει

μερικά βήματα ως τον επόμενο, ανοίγει το καπάκι και φωνάζει: Εδώ όμως, για δείτε εδώ πέρα! Αυτό που βλέπω με αναγκάζει να καλύψω τα μάτια μου, τόσο πολύ είναι το φως και η ζέστη που με χτυπούν καταπρόσωπο.

Κι αυτό είναι για το κάρβουνο, λέει, καθώς ανοίγει μια πορτίτσα. Μου δείχνει το 'να, μου δείχνει τ' άλλο, και εγώ αναρωτιέμαι πώς να είναι στην πραγματικότητα αυτός ο άντρας πίσω από το καπνισμένο του πρόσωπο. Σύντομα πάντως θα αλλάξουν όλα, λέει, θα το γυρίσουν στο πετρέλαιο, και τότε δεν θα χρειάζονται θερμοστές. Όποιον είναι πάνω από πενήντα θα τον βγάλουν σε πρόωρη σύνταξη, πιστέψτε με, και τότε εγώ θα πάρω το εβδομήντα πέντε τοις εκατό μου. Προφανώς έχει ξεχάσει γιατί μπήκαμε στον θερμικό σταθμό και τώρα, αφού μου τα έδειξε όλα, εκπλήσσεται και ο ίδιος που στέκομαι δίπλα του. Μοιάζει να σκαλίζει το μυαλό του για να θυμηθεί από πού ξεφύτρωσα και τι να με κάνει. Λέω ότι θέλαμε να ψάξουμε να βρούμε τον τηλεφωνικό κατάλογο. – Αχ, ναι, τον τηλεφωνικό κατάλογο.

Ανεβαίνουμε μια ατσάλινη σκάλα. Στη σοφίτα βρίσκεται μια κάμαρα, το καθιστικό ούτως ειπείν: ένα χοντροκομμένο τραπέζι με καρέκλες κι έναν ξύλινο πάγκο, ένας μουσαμάς με καφέ καρό, μια εφημερίδα, ένα φορητό ραδιόφωνο. Στον εξοπλισμό συγκαταλέγεται και μια ηλεκτρική κουζίνα, πάνω στα μάτια υπάρχει μια καφετιά κρούστα, μια ανοιγμένη κονσέρβα μπιζελοσόουπας που αχνίζει έχει τοποθετηθεί σ' ένα μάτι, αυτή είναι για αργότερα – το μεσημεριανό φαγητό του νυχτοφύλακα. Μια νεαρή, γκρίζα, άχαρη γάτα γυροφέρνει τον θερμοστή, αγγίζει τα πόδια του. Αυτός σκύβει προς το μέρος της, της δίνει μια φέτα σαλάμι, την οποία εκείνη όμως απορρίπτει. Ναι, ναι, είναι κακομαθημένη, αλλά από την μπιζελοσόουπα ίσως να φάει λίγο. Ο θερμοστής παίρνει μια κουταλιά από την κονσέρβα, γέρνει πάλι τη μαύρη πλάτη του προς το μέρος της, αλλά η γάτα δεν ενδιαφέρεται ούτε για την μπιζελοσόουπα. Θέλει να παίξει. Με τα νύχια της κυνηγάει μια κλωστή που του κρέμεται από το μανίκι, και αυτή τη φορά είμαι εγώ αυτός που σχεδόν ξεχνάει ότι θέλαμε να ψάξουμε να βρούμε τον τηλεφωνικό κατάλογο.

Κατά βάθος δεν έχω καμία διάθεση πια να πάω σ' αυτό το ινστιτούτο. Θα μείνω εδώ και θα κοιμηθώ μια δυο ώρες γερμένος πάνω στο τραπέζι. Ώσπου να ξημερώσει. Ή θα κάθομαι και θα κοιτάζω αυτούς τους άντρες. Ναι, τώρα που το καλοσκεφτομαι, θέλω να μείνω ξύπνιος και να κρατήσω τα μάτια μου ανοιχτά, είναι μια τελευταία ευκαιρία: ο θερμοστής, η γάτα, η μπιζελοσόουπα. Στην εποχή των μεγάλων αφηγήσεων μια τέτοια συνάντηση θα ονομαζόταν ίσως «αυθεντική». Και θα προκαλούσε το ερώτημα: Τι είναι ο άνθρωπος; Αχ (θ' απαντούσε κάποιος), αχ, δεν είναι παρά μια σκιά, μια μέρα που την πήρε ο άνεμος, κι ό,τι κάνει είναι ένα κυνήγι του ανέμου. Τώρα πια, ωστόσο, μας έχουν τελειώσει οι μεταφορές για τη μικρότητά

μας. Στέρεψαν, εξαντλήθηκαν· και μόνο εξαιτίας αυτού αισθανόμαστε πλέον τόσο μεγάλοι και ώριμοι κι είμαστε απλώς ξιπασμένοι σε κάθε γλώσσα. Τεντωνόμαστε και κάνουμε γυμναστική με τις λέξεις, ώστε να μπορούν να μας παρουσιάζουν σε όλο μας το μέγεθος, να δείχνουν την ανωτερότητά μας.

Αργότερα ένας άντρας βαδίζει με βαριά βήματα προς το ινστιτούτο. Ο μικροκαμωμένος θερμαστής τον παρατήρησε πρώτος και του φώναξε. Εμένα μου λέει: «Γρήγορα, γρήγορα, αυτός έχει κλειδί, θα σας βάλει μέσα». Ναι, ο άντρας, που μιλάει με βορειογερμανική προφορά, κοιμάται εδώ και έχει και κλειδί. Αλλά μπορεί να μου προσφέρει μόνο το δικό του δωμάτιο. Είναι ένα δωμάτιο με τέσσερα κρεβάτια, μπορώ φυσικά να πάρω το ένα. Μόλις μπαίνω βλέπω δύο ντουλάπες, μία στα δεξιά και μία στα αριστερά, πίσω τους δυο κρεβάτια σε κάθε πλευρά, το κάτω μέρος του ενός δίπλα στο πάνω μέρος του άλλου, κι ύστερα μια σειρά από παράθυρα. Στη μέση του δωματίου, δυο μικρά τραπέζια, το καθένα με δυο καρέκλες· έτσι ζουν οι φοιτητές. Οι τοίχοι; Δεν χρειάζεται καν να κοιτάξω, το ξέρω ενστικτωδώς: γκρίζες ταπετσαρίες.

«Εδώ έχετε χώρο», λέει ο άντρας και σπρώχνει μερικά πουκάμισα (καθαρά και τοποθετημένα στις κρεμάστρες) στην αριστερή πλευρά της ντουλάπας. Μα εγώ δεν θέλω να εγκατασταθώ εκεί. Ύστερα πηγαίνουμε στην κουζίνα, όπου υπάρχει ένα μπουκάλι κρασί. Αλλά δεν υπάρχουν ποτήρια, μόνο φλιτζάνια, ούτε και ανοιχτήρι, δεν χρειάζεται καν να ψάξουμε, γιατί ο άντρας ξέρει τα κατατόπια. Παίρνει ένα από τα μαχαίρια και, με τη λαβή στραμμένη προς τα κάτω, σπρώχνει τον φελλό μες στο μπουκάλι. Έτσι το κάνουμε εμείς εδώ, λέει, ενώ εγώ προσπαθώ να μαντέψω ποιοι είναι οι «εμείς».

«Πάμε να κάτσουμε στα κρεβάτια, είναι πιο μαλακά από τις ξύλινες καρέκλες», προτείνει ο άντρας και μου λέει να μιλάμε στον ενικό. Τον λένε Μάνφρεντ και είναι από τη Βρέμη. Ο Μάνφρεντ, γύρω στα σαράντα πέντε, κοντός και αδύνατος, ελαφρά αλλήθωρος. (Πάλι ένας από τους ανθρώπους που μου μιλάνε και κοιτάζουν δίπλα, με ακρίβεια χιλιοστού. Με κυνηγάνε μια ζωή αυτοί οι άνθρωποι, το 'χει η μοίρα μου.) Ο Μάνφρεντ έχει εντυπωσιακά ξανθά μαλλιά που έχουν αραιώσει λίγο, κάτι που προσπαθεί να εξισορροπήσει με μια πλούσια γενειάδα. Βάζει τα δυνατά του να με ευχαριστήσει, δεν άδειασε απλώς τη μισή ντουλάπα, αλλά άνοιξε και τα παράθυρα (επειδή είναι τόσο αποπνικτικά εδώ μέσα), και προηγουμένως ξαναέπλυνε τα φλιτζάνια. Γιατί τόσος κόπος; Θα μπορούσε σχεδόν να σε βάλει σε υποψίες. Ο Μάνφρεντ εμπορεύεται «προϊόντα φυσικής τρίχας» – εγώ φαντάζομαι περούκες και περουκίνια, αλλά, όσο προχωράει η κουβέντα, συνειδητοποιώ ότι μιλάει για παπλώματα.

Είναι όπως στην τηλεόραση: Δεν έχεις παρά να την ανοίξεις, να παρακολουθήσεις κάνα δυο δευτερόλεπτα, και ξέρεις ήδη αν κάποιος μιλάει ζωντανά ή παίζει έναν ρόλο. Δεν ξέρω από τι το καταλαβαίνεις, αλλά το καταλαβαίνεις οπωσδήποτε. Ο Μάνφρεντ αλλάζει λοιπόν

ύφος, από ζωντανή συνομιλία το γυρνάει σε ρόλο, και ανεβάζοντας τον τόνο της φωνής του μιλάει για προϊόντα φυσικής τρίχας. Προσπαθεί να διαχωρίσει τη θέση του από τους άλλους εμπόρους, που θέλουν μόνο να πουλάνε, όσο το δυνατόν πιο πολλά και πιο ακριβά. Ο Μάνφρεντ, αντιθέτως, θέλει να συμβουλευτεί τους ανθρώπους. Η εταιρεία του έχει αναθέσει να διοργανώνει ενημερωτικές εκδηλώσεις, γιατί με τα προϊόντα φυσικής τρίχας πολλοί εξαπατούν τον κόσμο, προσφέρουν, για παράδειγμα, βαμβακερά παπλώματα και τα πουλάνε ως προϊόντα φυσικής τρίχας. (Αυτό ήταν, παρεμπιπτόντως, το σημείο όπου κατάλαβα ότι τούτος ο άντρας δεν πουλάει περουκίνια. Αλλά τι σχέση είχαν τα παπλώματα με τις φυσικές τρίχες; Έπρεπε να κάνω πρώτα τη σύνδεση: πάπλωμα – μάλλινο πάπλωμα – μαλλί – φυσική τρίχα – μα ναι, φυσικά!) Δηλαδή, ο Μάνφρεντ δεν θέλει να πουλάει; Εντάξει, δεν θα το 'λεγε κι έτσι ακριβώς. Αν ο κόσμος, αφού τον έχει συμβουλευτεί λεπτομερώς, θελήσει ν' αγοράσει κάτι, είναι δικό του θέμα. Απρόπο, ο Μάνφρεντ φαίνεται να πιστεύει ό,τι λέει. Τώρα κάθεται στην άκρη του κρεβατιού, μισογερμένος στο στρώμα, χειρονομεί ελάχιστα και στο μεταξύ μου μιλάει πάλι στον πληθυντικό. Δεν το πρόσεξα αμέσως και του απάντησα με τον ίδιο τρόπο. Εδώ που τα λέμε, θα ήταν αδιανόητο να κάνουμε μια κουβέντα για προϊόντα φυσικής τρίχας στον ενικό.

Παλιότερα ήταν φαρμακευτικός αντιπρόσωπος. Αλλά τον παράτησε η γυναίκα του, τα δυο παιδιά μείνανε μαζί του και γι' αυτόν τον λόγο έπρεπε να βρει μια πιο «ελκυστική» θέση εργασίας. – Και τα πολλά ταξίδια; Αχ, ναι, ήταν μια συμφέρουσα προσφορά. Εξάλλου τα παιδιά μεγάλωσανε πια. Μένουν σε κάτι φίλους, κι αυτός πάει σχεδόν κάθε Σαββατοκύριακο και τα βλέπει. Επισημαίνει με έμφαση πως τα παιδιά του είναι σε πολύ καλά χέρια τώρα που μένουν μ' αυτούς τους φίλους, μοιάζει, ωστόσο, σαν να θέλει να με παρακαλέσει να μην κάνω –προς Θεού– άλλες ερωτήσεις – για παράδειγμα, πόσων χρόνων ακριβώς είναι τώρα τα παιδιά. Εν τω μεταξύ, από την άκρη του κρεβατιού που ήταν, έχει γλιστρήσει ακόμα πιο βαθιά στο στρώμα. Τώρα θα μπορούσε άνετα να μου το γυρίσει πάλι στον ενικό.

Αύριο το πρωί στις οκτώμισι έχει την πρώτη προκαταρκτική συζήτηση για μια ενημερωτική εκδήλωση. Πόσοι άνθρωποι έρχονται σε μια τέτοια εκδήλωση; Γύρω στους οκτώ με δέκα. Στις εκδηλώσεις των ανταγωνιστών πάνε σαφώς λιγότεροι, το πολύ πέντε. Αυτοί όμως διανέμουν το διαφημιστικό υλικό τους με το ταχυδρομείο. Αλλά κι οι ταχυδρόμοι άνθρωποι είναι. Δεν θέλουν να φορτώνονται με επιπλέον δουλειά, πού και πού πετάνε μια ολόκληρη στοίβα στα σκουπίδια. Εμείς όμως προσλαμβάνουμε διανομείς με τους οποίους κάνουμε προκαταρκτικές συζητήσεις, τους διαλέγουμε προσεκτικά και τους προσφέρουμε μπόνους σε περίπτωση επιτυχίας. – Πώς βρίσκετε τους χώρους εκδηλώσεων; Πολύ απλά: Υπάρχουν «προγραμματιστές συναντήσεων», ναι, έτσι λέγεται, και στην ουσία είναι ένα ξεχωριστό

επάγγελμα. Αυτοί γυρνάνε όλη τη ΛΔΓ και ψάχνουν μαγαζιά με χώρους εκδηλώσεων και τους νοικιάζουν κατευθείαν τα πάντα για ολόκληρο τον χρόνο· και μετά εμείς νοικιάζουμε τους χώρους από αυτούς. Είναι ακριβά, όμως έτσι γλιτώνουμε πολλή δουλειά. Υπάρχουν τέτοιοι άνθρωποι. Ήταν απίστευτα γρήγοροι, ήδη πριν από έναν χρόνο ίδρυσανε μια εταιρεία, η γυναίκα κάθεται στο σπίτι, κλείνει τις συναντήσεις, ο άντρας ταξιδεύει σε όλη τη χώρα και εντοπίζει χώρους εκδηλώσεων, πίσω αίθουσες καφενείων και τα λοιπά, έτσι γίνεται η δουλειά, είναι σαφές, πρέπει απλώς να σπεύσεις.

Πόσα παπλώματα πουλάει ο Μάνφρεντ ανά εκδήλωση; Αυτή είναι λάθος ερώτηση, γιατί τις εκδηλώσεις δεν τις διοργανώνει με βασικό μέλημα να πουλήσει. – Αχ, ναι. – Ο Μάνφρεντ ρωτάει τι «κάνω» εγώ. Συγγραφέας είμαι και γράφω, φερειπείν, ρεπορτάζ και τη ΛΔΓ, την «πρώην» ΛΔΓ. «Αχ», λέει ο Μάνφρεντ σχολιάζοντας την απάντηση, που του φαίνεται ίσως εντελώς απρόβλεπτη, «αχ, για τη ΛΔΓ μπορούν να γραφτούν πολλά. Και τι δεν έχω ζήσει εγώ!» Κι αμέσως αρχίζει να μιλάει για διάφορα καταλύματα. Πάντα σε κτίρια όπως τούτο δω, τα ξενοδοχεία είναι παντού πλήρη, αυτά που απομένουν είναι φοιτητικές εστίες, κέντρα επιμόρφωσης, εγκαταστάσεις συνδικάτων. Μια φορά κοιμήθηκα σε μια αίθουσα με τριάντα δύο κρεβάτια, τρεις ολόκληρες μέρες. Ολομόναχος σε μια αίθουσα με τριάντα δύο κρεβάτια! Κάποια κτίρια είναι εντάξει, όμως σε άλλα σιχαίνεσαι να κάνεις μπάνιο ή να πας στην τουαλέτα. Μια φορά έμεινα σ' ένα μέρος όπου το πάτωμα στην ντουςιέρα ήταν βρομερό και τρισάθλιο. Παντού σκαθάρια, σκουλήκια, τέτοια πράγματα! Το πάτωμα κολλούσε, εκεί έκανα ντους με τις κάλτσες, τόσο σιχαμερό ήτανε.